

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.512.19.-1.09:929Махмуд Киримли
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-4/20>

Емірамзаєва А. С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТВОРЧИСТЬ ТА ЖИТТЯ МАХМУДА КИРИМЛИ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ВИСВІТЛЕННІ: ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Робота присвячена творчості великого кримськотатарського поета XIII ст., засновника кримськотатарської писемної мови Махмуда Киримли (кінець XII – початок XIII ст.). На жаль, відомостей про життя поета обмаль, Махмуд Киримли насамперед відомий як автор поеми (дестану) «Юсуф і Зулейха», написаної тюркською мовою. До нього першим тюркомовним поетом був Ахмед Сєєві (збірка «Диван-і Хікмет»). У поемі Махмуда Киримли «Юсуф і Зулейха» відбивається тюркська писемна літературна мова, яка сформувалася на території тогочасного «Дешт-і Кипчак», простежується початок становлення локальних лексичних, фонетичних, граматичних особливостей і стилістичних різновидів, властивих кримськотатарській літературній мові періоду XII–XIII ст. Завдяки таким вченим, як Кемаль Конуратли, Різа Фазилов, Айше Кокієва, Хікмет Ертайлан, було порушено питання першоавторства Махмуда Киримли. Вперше опис рукопису «Кисса-і Юсуф» («Кисса-і Йусуф», «Кисса-і Йосиф») наведено в збірнику «Цайтирифт дер Моргенландішен Гезельшафт» (т. 43) в 1889 році в Німеччині. Слід зазначити, що дослідники досі не можуть визначитися щодо першоавторства поеми «Юсуф і Зулейха». У статті зроблено спробу довести першоавторство Махмуда Киримли. У роботі згадуються відомі поети, які жили в той самий час (Кул Галі, Шейяд Хамза, Дюрбек та інші), а також перші дослідники цієї літературної пам'ятки (Хікмет Ертайлан і Кемаль Конуратли). Надано інформацію про два рукописи, які знаходяться в Німеччині й Туреччині. Наводиться також перелік посібників і дослідницьких робіт відомих науковців. Викладається питання складності збереження писемних пам'яток України (Криму). Окреслено перспективи подальшого вивчення теми.

Ключові слова: творча спадщина, писемна культура, життя, творчість, поет, поема, дестан.

Постановка проблеми. В історії багатомовної кримськотатарської писемної культури особливе місце займає творча спадщина видатного тюркомовного кримськотатарського поета середньовіччя Махмуда Киримли. Життєвий шлях і творчість поета, на жаль, недостатньо вивчені, увагу дослідників більше привертала саме поема «Юсуф і Зулейха», яка є одним зі зразків літературної мови тюрків початку X – XV ст. У творі Махмуда Киримли відбивається тюркська писемна літературна мова, яка сформувалася на території тогочасного «Дешт-і Кипчак». У цій поемі простежується початок становлення локальних лексичних, фонетичних, граматичних особливостей і стилістичних різновидів, властивих кримськотатарській літературній мові XII – XIII ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поема неодноразово була об'єктом наукових досліджень. Такі вчені, як Кемаль Конуратли [14], Різа Фазилов [10], Айше Кокієва [1–3], Хікмет Ертайлан [13] вивчали питання першоавторства Махмуда Киримли.

Постановка завдання. Мандрівний сюжет про Юсуфа й Зулейху мав надзвичайну популярність у народів Сходу й безліч варіантів серед тюрків і не тільки. Написана Махмудом Киримли поема «Юсуф і Зулейха» була одним із перших літературних творів Криму, й стала основою для нашого дослідження життєвого шляху й творчості цього поета.

Виклад основного матеріалу. Вперше рукопис «Кисса-і Юсуф» описано в збірнику «Цайтирифт дер Моргенландішен Гезельшафт» (т. 43)

в 1889 році в Німеччині. Думки щодо мови твору розділилися серед учених: тюрколог К. Брокелман вважав, що мова твору – староосманське відгалуження, Е. Н. Наджіп – хорезмійсько-огузьке, А. Н. Самойлович – середньоазійсько-туркменське, Н. Джафероглу – західно-туркестанське відгалуження середньоазійсько-тюркської мови [14]. У статті, опублікованій у 1996 році в журналі «Qasevet», К. Конурат пише: «<...> Перше повідомлення про поему М. Кирилми дав у 1913 році російський сходознавець П. О. Фалев <...> За припущенням Фалева, зазначений рукопис не є авторським текстом кримської «поєми» самого М. Кирилми, а є перекладом на староосманську мову, зробленим Халіль оглу Алі» [12]. Поєма зберігається в герцогській бібліотеці в місті Гот (Німеччина) під номером 19. Зазначена наприкінці рукопису дата 908 рік хіджри (1502 рік) є датою списку тексту перекладу. Мова перекладу, як стверджує П. О. Фалев, – огузька, ближча до азербайджанської, ніж до староосманської. Перекладача він вважає вихідцем зі східної Анатолії або Ірану. Зважаючи на огласовку тексту й тюрксько-арабський правопис, переклад можна зарахувати до найраніших творів огузької літератури. П. О. Фалев зауважує, що в рукописі немає початкової (титольної) та декількох наступних сторінок. З уривка видно, що поєма поділена на меджлиси (глави). Довгий час готський рукопис залишався єдиною копією перекладу поєми Махмуда Кирилми. А оскільки поєма до цього часу ніким не видана, літературознавці позбавлені можливості сказати про переклад більше, ніж П. О. Фалев [14].

Слід зазначити, що Алі не єдиний тюркомовний поет, який написав поему на відомий біблійно-коранічний сюжет про Йосипа (Юсуфа) і його братів. До цього сюжету зверталися і такі османсько-турецькі поети, як Шейяд Хамза, Хамзеві й Хамді, а також чагатайський поет Дюрбек і наш земляк Махмуд Кирилми. Однак першим, хто написав свою поему на основі цього сюжету, був, як ми вважаємо, саме Махмуд Кирилми [14].

Серед перших дослідників цієї літературної пам'ятки кримських татар можна назвати Хікмета Ертайлана й Кемаля Конуратли.

Наприкінці 50-х років у Туреччині серед книг бібліофіла Раїфа Елькенджі було виявлено другий рукопис перекладу поєми Махмуда Кирилми (Yusuf ile Züleyha [Xerocopy] / Mahmud Kirimli ; nesirge azirlayan I.H. Ertaylan; Istanbul Universitesi Edebiyat Fakultesi yayinlari No 860. – Istanbul, 1960 рік). Професор Стамбульського університету

Ісмаїл Хікмет Ертаїлан у 1960 році здійснив факсимільне видання цього рукопису, а в передмові дав короткі відомості про твір. Ксерокопію було передано бібліотеці ім. І. Гаспринського доктором Хаканом Кирилми [14]. Саме дослідник Х. Ертаїлан порушив питання першоавторства.

На відміну від готської копії, в турецькій є всі сторінки. Напівстерта назва поєми читається приблизно як «Хаза Хікмет-і Юсуф А. М. (алеїхисселям) ве Зеліха». Рукопис не поділений на розділи. У деяких місцях трапляються невеличкі пропуски тексту, допущені переписувачем. Зазначається ім'я переписувача – Сеїд Ахмед ібн Омер із Діметока й рік листування – 1235 хіджри (1810 рік). Правопис непослідовний, текст цілком огласований, дуже часті варіанти вивіреності типу *ver* (дай) і *vir*, *dedi* (сказав) і *didi*, носовий *ñ* передається або літерою кяф (ك) з трьома крапками нагорі, або просто буквою нун (ن). Ім'я Зулейха огласовано у формі Зеліха.

Поєма написана у формі чотиривірша, семи складним віршем, обсяг поєми – 1405 чотиривіршів. Перші три рядки кожного чотиривірша римуються, а четверті рядки мають наскрізні рими у формі *deyi, tañlayu, olu, söyleyi* тощо [14].

Завдяки дослідницькій роботі Хікмета Ертайлана й Кемаля Конуратли можна ознайомитися з твором цього видатного кримського поета XIII ст. у підручниках і дослідженнях.

У роботі «Къырымтатар эдебиятынынъ тарихы» («Історія кримськотатарської літератури») видатних письменників, літературознавців, критиків кримськотатарської літератури Різи Фазилова й Сафтера Нагаєва, опублікованій у 2001 році, є відомості про життя та творчість Махмуда Кирилми й аналіз поєми [10, с. 29] й подається неповний варіант твору [10, с. 31–38]. У цій роботі також подано інформацію, що читач вперше довідався про дестан Махмуда Кирилми «Юсуф і Зулейха» з підтверженого джерела – статті, надрукованій у 1993 році в журналі «Йилдиз» («Йылдыз») турецькою мовою автора Хікмета Ертайлана, а також відомості щодо поєми, яку вперше частково надрукували у 1998 році в цьому самому журналі «Йилдиз» у рубриці «Къырымтатар шириети антологисы» [10]. У 1999 році Т. Б. Усеїнов у посібнику для студентів вищих навчальних закладів «Къырымтатар эдебиятынынъ орта асырлар девирі» («Кримськотатарська література доби Середньовіччя») дає коротку довідку про Махмуда Кирилми й знайомить з неповним варіантом поєми «Юсуф і Зулейха» [8, с. 20]. У 2000 році Л. І. Юнусова,

авторка збірки фольклорних і літературних творів VIII–XX ст. «Крымскотатарская литература», надала стисло інформацію про твір і самого автора Махмуда Кирилми [12, с. 82–85].

У підручнику А. Кокієвої «Къырымтатар эдебиятынынъ тарихы» 2002 року можна ознайомитися з творчістю Махмуда Кирилми, сюжетом поеми «Юсуф і Зулейха», неповним варіантом твору, інформацією щодо перекладів дестану (поеми) «Юсуф і Зулейха» англійською та іспанською мовами [1, с. 50–54]. Англійською мовою існує два переклади – Рогерса й Гріффіта (Проф. Исмаил Хикмет Эртайлан. Тюркий тилинде язылган ильки «Юсуф ве Зулейха» («Йылдыз». 1993. № 2. С. 129–130)). У наступних підручниках А. Кокієвої «Къырымтатар ве четель эдебияты» 2009 року і «Интегрирленген курс «Къырымтатар ве джиан эдебияты» 2017 року так само можна ознайомитися з життям і творчістю Махмуда Кирилми, сюжетом поеми «Юсуф і Зулейха», прочитати сам твір і дізнатися про його переклади на англійську та іспанську мови («Поема де Йоссе» і «Лайендас де Йоссе») [2, с. 59–65; 3, с. 51–58]. Варто додати, що було зроблено переклад поеми ще двома мовами – німецькою (Відень, 1824 рік), та французькою (у 1927 році Огюст Бріктьо переклав поему з німецької мови на французьку) [13, с. 5–6].

Твір Махмуда Кирилми – це мудре сказання для читачів різних поколінь, що захоплює багатством змісту, безпосередньою близькістю форми вірша, близькістю мови поеми до розмовної, безхитрисним і витонченим вирішенням складних морально-етичних і філософських проблем.

Сюжет «Юсуф і Зулейха» був відомий кримськотатарському народові ще із 70-х років, коли народ жив в Узбекистані й не мав можливості отримувати знання з кримськотатарської мови й літератури. Відомий поет, літературознавець Ешреф Шем'ї-заде у своїх статтях з історії літератури знайомив нас із Махмудом Кирилми під ім'ям Махмуд Касим. На жаль, надрукованого твору цього поета ми так і не побачили [5, с. 10]. Трагедія, яка сталася в 1944 році, коли кримськотатарський народ було депортовано в Середню Азію та інші регіони Союзу Радянських Соціалістичних Республік, на тривалий час позбавила цей народ батьківської землі, а також можливості зберегти свої письмові пам'ятки, такі як поема «Юсуф і Зулейха» й словник «Кодекс Куманікус». У статті «До джерел кримськотатарської літератури» («К истокам крымскотатарской литературы») Кемаль Конуратли зауважує,

що історія кримськотатарської літератури детально не досліджена й спочатку потрібно з'ясувати, де кримськотатарська література бере свій початок і з якими авторами пов'язані ці джерела. Питання зародження тюркомовної літератури вирішено – VII – XII ст. вважається періодом загальнотюркської літератури, а початок сучасних національних тюркських літератур заведено пов'язувати зі становленням національних держав чи близьких до цієї форми політичних об'єднань. Для Криму це XV ст. – час виникнення Кримського ханства [14].

Такий, здавалося б, цілком логічний розклад залишив відкритим питання про спадщину й спадкоємців пам'яток тюркомовної літератури XIII – XIV ст. Література цього періоду не є єдиним цілим. Не взаємопов'язана вона й внутрішньо. У XIII ст. поділ загальнотюркської літератури, можливо, пов'язаний із монгольським нашествям, коли літературні центри тюрків змушені були переміститися зі Сходу на Захід і південь Євразії. До XIII ст. належать дві поеми про Юсуфа і Зулейху («Юсуф і Зулейха» та «Кисса-і Юсуф») і словник «Кодекс Куманікус», який містить також зразки літератури й літературної мови того часу – перекази католицьких релігійних гімнів із латинської на куманську мову тюрків Криму. XIV ст. – вік золотоординської літератури, представлений такими пам'ятками, як «Нехджю'ль-Ферадіс», «Киссас-і Рабгузі», «Хюсрев і Шірін», «Мухаббетнаме», «Мі'раджнаме», а також арабсько-кипчацькими словниками, складеними в мамлюкському Єгипті [14].

Ґрунтовне дослідження життя та творчості було проведено кримськотатарським ученим Конуратли. Крім того, було зроблено транслітерацію твору з арабської графіки на латиницю та проведено його аналіз (журнал Günsel, 1999 рік) [12].

Казанськотатарські філологи вже майже сто років стверджують, що автор рукопису «Кисса-і Юсуф» поет Алі (Кул Галі) – виходець з поволзьких татар, що його поема написана літературною, а не народною татарською мовою та що автор «Кисса-і Юсуф» є засновником татарської літератури [14]. Одним із ключових аргументів вони називають ту обставину, що всі відомі досі рукописи поеми знайдені в Поволжі. Як інший аргумент вони наводять неодноразове перевидання поеми «Кисса-і Юсуф» у Казані ще до часів революції. У національній бібліотеці ім. І. Гаспринського в Сімферополі зберігається одне з казанських видань поеми (Кул Галі Кисса-і Йосиф Казан. 1983 рік) [14].

В основі сюжету твору лежить стародавня розповідь із Корану (12-та сура) про справи пророка Якуба і його сина – Праведного Юсуфа, який став жертвою своїх братів заздрісників. У Коран цей сюжет увійшов з давньоєврейських переказів, зафіксованих ще в Біблії, в якій докладно йдеться про долю Якова й Прекрасного Йосипа. Саме із цих двох книг сюжет надалі увійшов у літературу багатьох народів, набуваючи тим самим інтернаціональний характер. У мусульманському світі він літературно розроблений видатними авторами, наприклад Ансарі й Фірдоусі [9].

У X–XII ст. відбувалося поступове (а отже, малопомітне для нефахівців!) взаємопроникнення болгарських, огузо-туркменських і кипчацьких племен. Все це не могло не вносити певних корективів у сферу духовної культури, в тому числі в розвиток мови. Мабуть, на підставі особливостей етнічної історії регіону намітилася тенденція створення огузо-кипчацької писемної мови Поволжя з переважанням у фонетиці, граматиці, частково в лексиці й фразеології огузо-туркменських елементів. Виникла мова, яка стала водночас і кипчацькою за духом, тобто лексико-стилістичними особливостями, в результаті активного залучення кипчацьких фольклорних мотивів. Безперечно й те, що ця змішана писемна мова не могла не зазнати сильного впливу караханідсько-уйгурської літературної традиції. Все це разом забезпечило наддіалектний характер виниклої писемної мови [9].

Залишаючись в основі художнім твором, «Кисса-і Йусуф» становить складну єдність естетичного, соціального, етичного, релігійного, філософського змісту (мовою середньовіччя це означало єдність хікмета, риторики, етики, теології, всезнання.)

Принципово новою якістю художньої творчості болгар та інших тюрків у цю епоху було те, що література почала створюватися професійно підготовленими людьми, хто усвідомив своє авторство як творців творів, що отримали освіту у великих центрах Східної культури – Бухарі, Хорезмі, Дамаску, Багдаді, Кіпрі, Самарканді, вихованими на основі мусульманської релігії та класичної перської, арабської літератури. За свідченням історичних джерел, у Волзькій Булгарії таких вчених було немало. Але час нещадно знищував їхні творіння, залишивши для нас лише найсильніші за духом, глибокі за думкою, найцінніші й талановито написані в художньому аспекті твори [11].

З наведених у рукописах дат – 609/1212, 630/1233 роки – більшість науковців затвердило останню дату – 1233 рік [6].

Поема «Кисса і Йусуф» Кул Галі й поема «Юсуф і Зулейха» Махмуда Кирилми не могли бути написані після Монгольської навали. У 1221 році, коли в Середній Азії і в Хорезмі були зруйновані міста, знищені пам'ятки культури й літератури, не завойованими залишались області Східної Європи, куди входили й Волзька Булгарія та Крим [6; 10]. Відомо, що монгольські загони в 1223–1224 роках під командуванням Джебе й Субедея рушили через Кавказ до річки Калки (на півночі Азовського моря, поблизу сучасного міста Жданова), де розгромили об'єднані сили половців і руських князів. Вони звідти попрямували до волзько-камських булгар, але зазнали поразки. Монголи й після цього продовжували військові дії, захопили в південному Поволжі землі кипчаків і місто Саксін, у 1229 і 1232 роках нападали на землі волзько-камських булгар, а в 1236 році почалося нашествя Батия безпосередньо на булгар, коли все було зруйновано, матеріальні й культурні цінності знищено, а сам народ поневолено [6].

Сюжет поеми «Юсуф і Зулейха» слідом за першими тюркомовними авторами (Махмудом Кирилми, Кул Галі, Шеййад Хамза, Сулі Факіх – XIII ст.) був підхоплений численними тюркомовними поетами й протягом шести-семи століть продовжував привертати увагу [4].

Мова поем Махмуда Кирилми й Кул Галі – не єдиний різновид середньовічної тюркської мови з яскраво вираженим південним (огузьким) забарвленням. Інший його вид – мова «Киссас ал-Анбая» Рабгузі, що втілює найбільшою мірою стару караханідсько-уйгурську традицію. Третій вид – мова поеми «Хосров і Шірін» Кутба, що продовжує поволзько-кипчацьку традицію.

Всі три варіанти нанизані на один стрижень – караханідсько-уйгурську мову.

Не можна не помітити ці три напрямки в розвитку літературної мови XIII – XIV ст.: одна група письменників і поетів, очевидно, дотримувалась традиційної архаїзованої (для того часу) мови, інша група використовувала мову, яка зберігала загальнокипчацьку основу, а третя – вдавалася до мови з огузьким забарвленням [7].

Останніми роками, займаючись дослідженням поеми «Юсуф і Зулейха», Кемаль Конуратли дійшов висновку, що першу за часом тюркомовну поему «Хікяет-і і Юсуф» в 1220-х роках написав кримський поет Махмуд Кирилми. Поему Махмуда Кирилми в період між 1228 і 1230 роками переклав (адаптував – А. Е.) на «малоазійсько (анатолійсько)-турецьку мову» (термін Н. О. Кононова) турок Халіл оглу Алі. Він же, прагнучи написати перший

поетичній твір рідною мовою, в 1233 році закінчив свій оригінальний варіант поеми, назвавши його «Кисса-і Юсуф» [14].

Висновки і пропозиції. Для вивчення творчості Махмуда Киримли надалі необхідно транскрибувати текст поеми «Юсуф і Зулейха», що зберігається нині в бібліотеках Стамбула й Сімферополя, а також потрібно поглиблено дослі-

дити мову. Такий підхід, на нашу думку, дасть можливість виявити повніший і точний текст поеми «Юсуф і Зулейха».

Результати дослідження можуть бути використані у викладанні історії літератури, літературознавства, середньовічної літератури. Ця тема потребує подальшого дослідження мови твору «Юсуф і Зулейха» Махмуда Киримли.

Список літератури:

1. Кокиева А. Къырымтатар эдебиятынынъ тарихы : 9 сыныф ичюн. Симферополь : Къырым девлет окъув-педагогика нешрияты, 2002. 232 с.
2. Кокиева А. Къырымтатар ве четель эдебияты : 9 сыныф талебелери ичюн. Симферополь : КъДЖИ «Къырымдевокъувпеднешир» нешрияты, 2009. 320 с.
3. Кокиева А. Интегрирленген курс «Къырымтатар ве джиан эдебияты» 9 сыныф, окъутув къырымтатар тилинде алып барылган умумтасиль мектеплери ичюн дерслик. Черновцы : «Букрек» нешрият эви, 2017. 288 с.
4. Короглы Х. Сюжет о Юсуфе и Зулейхе в тюркских литературах. *Кул Гали* : сборник статей. Казань : книжное издательство П 67 Татар, 1987. 264 с.
5. Куртнезир З. Къырымтатар эдиплери Омюр ве яратыджылыкълар вкъкъында къыска малюматлар. Акъмесджит : «Таврия» нешрияты, 2000. 224 с.
6. Тагирджанов А. Влияние поэмы «Йусуф и Зулейха» Фирдоуси на «Кысса-и Йусуф» Кул Гали. *Кул Гали* : сборник статей. Казань : книжное издательство П 67 Татар, 1987. 264 с.
7. Тенишев Э. О языке поэмы «Кысса-и Йусуф» Кул Гали. *Кул Гали* : сборник статей. Казань : книжное издательство П 67 Татар, 1987. 264 с.
8. Усеинов Т. Б. Къырымтатар эдебиятынынъ орта асырлар девири. Симферополь : Къырым девлет окъув-педагогика нешрияты, 1999. 176 с.
9. Усманов М. Кул Гали – основоположник болгаротатарской письменной литературы. *Кул Гали* : сборник статей. Казань : книжное издательство П 67 Татар, 1987. 264 с.
10. Фазылов Р. Къырымтатар эдебиятынынъ тарихы. Кыска бир назар / Риза Фазылов, Сафтер Нагаев. Симферополь : Къырым девлет окъув-педагогика нешрияты, 2001. 640 с.
11. Юзеев Н. Поэт мудрости, любви и печали. *Кул Гали* : сборник статей. Казань : книжное издательство П 67 Татар, 1987. 264 с.
12. Юнусова Л. С. Крымскотатарская литература. Симферополь : Доля, 2000. 349 с.
13. Kirimli M. Yusuf ile Züleyha / neşirge azırlayan I. H. Ertaylan ; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları. No 860. İstanbul, 1960. 122 s.
14. Конурат К. К истокам крымскотатарской литературы. Две поэмы о Юсуфе. URL: <http://www.leylaemir.org/history-page/kemal-qonurat/kemal-qonurat-k-istokam.php>.

Emiramzaieva A. S. MAHMUD KIRIMLI'S LIFE AND WORKS IN LITERARY ASPECT: HISTORY AND PERSPECTIVES OF STUDY

The work is devoted to the work of the great Crimeatatarian poet of the 13th century, the founder of the Crimeatatarian written language, Mahmud Kirimli (end of XII – beginning of XIII century). Unfortunately, there is little information about the poet's life, Mahmud Kirimli is primarily known as the author of the poem (distan) Yusuf and Zuleikha, written in Turkic. To him, the first Turkic poet was Ahmed Yesevi ("Divan-i Hikmet" collection). Mahmud Kirimli's poem "Yusuf and Zuleikha" reflects the Turkic literal language that was formed on that time "Desht-i Kipchak" territory, tracing the beginning of the formation of local lexical, phonetic, grammatical features and stylistic varieties inherent to Crimeatatarian language in the period of XII – XIII century. Thanks to such scientists as Kemal Konuratli, Riza Fazilov, Aishe Kokiev, Hikmet Ertaylan, the issue of Mahmud Kirimli's co-authorship was raised. For the first time, a description of the manuscript "Kissa-i Yousuf" (Kissa-i-Yusuf, Kissa-i-Joseph) is given in the "Zeitschrift der Morgenlandischen Gesellschaft" (vol. 43) in 1889 in Germany. It should be noted that researchers still cannot decide on the original authorship of the poem "Yusuf and Zuleikha". The proposed article attempts to prove the original authorship of Mahmud Kirimli. The article mentions well-known poets who lived at the same time (Kul Gali, Sheiyad Hamza, Durbek, etc.), as well as the first researchers of this literature monument (Hikmet Ertaylan and Kemal Konuratli). The information considering two manuscripts, that are located in Germany and Turkey, is provided. A list of manuals and research papers by renowned scientists is also provided. The difficulty of preserving written memorials of Ukraine (Crimea) is covered. Prospects for further study of the topic are outlined.

Key words: creative heritage, written culture, life, creativity, poet, poem, distan.